

РЕЦЕНЗІЇ

Богдан Андрусишин,
доктор історичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
декан факультету політології і права
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова

Спогади про майбутнє (роздуми на полях книги В. П. Андрущенка «Організоване суспільство»)*

Нещодавно побачила світ книга ректора Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова Віктора Андрущенка «Організоване суспільство» (видання третє, доповнене та виправлене): (книга перша – «Від мрії до дії; книга друга – «Філософія новітнього державотворення»). Дослідження присвячене пошуку суспільної самоорганізації та інституалізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть. Мова йде про форму суспільної організації в період утвердження України як незалежної держави в період переходу від тоталітаризму до демократії, від вульгарно-планової економіки до ринкової, від тотальної ідеологізації до ідеологічного плюралізму і духовної свободи особистості.

Головною ідеєю книги є осмислення проблеми, як нам об'єднати і як збудувати ефективну державу.

На основі аналізу історії соціально-філософської думки від Платона до наших днів, автор викристалізовує узагальнене бачення змісту цивілізаційних основ життєдіяльності людства. Такими основами є праця і власність, соціальна справедливість і влада, громадянська культура та індивідуальна духовна свобода особистості. Цивілізаційним у цьому зв'язку вважається те життя народу, нації, країни, що ґрунтується на загально-історичному досвіді організації вказаних інституцій. Будь-яке відхилення від нього є нічим іншим, як збоченням із цивілізаційного шляху розвитку людства і, мабуть, не може

* *Андрущенко В.* Організоване суспільство: Проблеми суспільної самоорганізації та інституалізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: Досвід соціально-філософського аналізу: у 2 кн. / В. Андрущенко; наук. ред. В. Савельєв. – 3-тє вид., виправл., – Київ: Знання України. – Кн. 1: Від мрії до дії. – 2018. – 659 с.; Кн. 2: Філософія новітнього державотворення. – 2018. – 647 с.

бути оцінено інакше як «деформація соціальності». Рано чи пізно ті чи інші народи, що випили гірку чашу збочень та деформацій, повертаються в лоно історії, або навечно відходять у небуття – вироджуються чи асимілюються в інші «цивілізовані етноси».

Чому ми часто звертаємося до історії, особливо до періоду Української національно-демократичної революції 1917-1921 рр.? Очевидно тому, що там творили і діяли люди, які прагнули вибудувати незалежну Українську державу. 1917 рік, коли відбувся жовтневий петроградський переворот, автор називає початком революційних потрясінь, «соціальним розломом», який «немовби зняв запобіжні механізми», «людина притерпілася до вбивств і грабежів, руйнування і насильства над особистістю, постійної неправди і обдурювання» [1, с. 626].

Будуючи незалежну Українську державу, сьогодні ми намагаємося збагнути їхні помилки і врахувати допущені ними помилки, адже вони вирішували ті ж завдання, що і ми сьогодні.

Українські державотворці і науковці шукали модель суспільства, яка була б суголосною з європейською тогочасною дійсністю. Тому, торуючи шлях у майбутнє, ми згадуємо цих державотворців і звертаємося до їх історичного досвіду.

Організоване суспільство є суспільством повернення до загальноцивілізаційних основ розвитку людства, від яких Україна була відторгнута більшовицьким переворотом 1917 року.

Одним з найбільших уроків вивченого з минулого, що привело до втрати завойованої української державності в минулому був брак єдності. Виступаючи на презентації книги В.П. Андрущенка «Організоване суспільство» третій президент України В. А. Ющенко сказав, що нам бракує єдності, тому нас легко розділити, чи то церквою, чи то героями, чи то мовою, чи то пам'ятю.

В. П. Андрущенко в своїй книзі написав для нас порядок дня, наголосив В. А. Ющенко, назвав найголовніші ідеї, які нас турбують і потрібні для нашої перспективи.

«У світі є одне найголовніше питання. Це питання безпеки. Не давши відповідь на нього, не можна відповідати на жодне інше питання, – підкреслив Віктор Андрійович, – Чи не парадокс у тому, що 90 % кандидатів у президенти України не можуть вимовити слова: «Росія ворог» «Росія окупант». Крутяться як гадюка під вилами, але не вимовлять. А якщо у нас немає цієї ключової дефініції, то який же у нас план боротьби із цим злом? Якщо не назвати речі своїми іменами ми не можемо вирішити жодного питання». Президент навів слова Збігнева Бжежинського, визначного американського політолога польського походження, з приводу ситуації в Україні, який сказав: «якби подібний напад стався на Польщу, у нас знайшлося би кілька тисяч офіцерів, які б згадали, що у них в кобурі є пістолет...». Перебуваючи в педагогічному університеті, президент В. А. Ющенко сформулював найголовніше педагогічне завдання: «перед ворогом, який окупує територію і нападає на нас першим стоїть вчитель». «Перемогу творить не зброя, а дух, який все перемаже».

Безпековому виміру реформ В. П. Андрущенко присвятив чимало місця у своїй книзі, розкривши позицію «громадянського суспільства, що піднялось проти неефективної системи громадянської безпеки у 2013-2014 рр.», а також назвав «істотною проблемою» дублювання повноважень правоохоронними органами, в першу чергу, прокуратурою, СБУ, МВС, суперечності у сфері судочинства, боротьби із злочинністю, що призвело до нездатності у 2014 р. державних силових структур України ефективно протистояти агресії з боку Росії. Тоді на перші ролі вийшла «небачена самоорганізація громадян, що створили добровольчі батальйони, волонтерів, що брали на себе

державні функції із тилового забезпечення армії, лікування поранених, вивезення цивільних із лінії конфлікту – це унікальний досвід, який показав світові здатність українського народу відстоювати свою державу в кризових умовах» [2, с. 386].

Академік НАН України С. І. Пирожков, відзначивши автора книги як чудового вченого і чудового організатора, наголосив, що це глибока праця, яка має енциклопедичний характер і стратегічне значення для розвитку держави. В українській науці з початку незалежності робилася спроба здійснити подібні узагальнення, сказав науковець, але те, що узагальнив В. П. Андрущенко, заслуговує на вивчення і усвідомлення, бо вказує перспективи розвитку нашої держави.

Директор Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, академік НАН України Ю. С. Шемшученко назвав вихід у світ книги «Організоване суспільство» серйозною науковою подією, фундаментальною науковою працею, яка закладає фундамент для розвитку організованого суспільства – на його думку, автор не зупинився на висвітленні того, що було і, що є, а робить пропозиції по формуванню правової держави, громадянського суспільства.

Юрій Сергійович наголосив, що йому як юристу цікаво подивитися на організацію суспільства у викладі філософа В. П. Андрущенка. Приємно констатувати, підкреслив академік, що у книзі знайшли місце багато положень і ідей, з якими автор виступав на спільних конференціях і круглих столах, проведених Інститутом держави і права імені В. М. Корецького разом з факультетом політології та права Драгоманівського університету. «Що таке організоване суспільство?» – поставив риторичне питання Ю. С. Шемшученко. З точки зору права це громадянське суспільство, що функціонує на засадах права, тобто правове суспільство. Хотілось би щоби думки В. П. Анд-

рущенко дійшли і втілились у нашому законодавстві, щоб суспільство діяло на засадах закону, Конституції, – наголосив Ю. С. Шемшученко, – В той же час, у Конституції немає згадки про громадянське суспільство, а Конституція повинна закріпити більше гарантій виконання норм права. Немає й закону про громадянське суспільство. Важливо, щоб такий закон був.

У цьому контексті правильною є думка автора щодо громадського контролю. Вважаю, що опублікована книга – це методологія, фундамент для подальшого розвитку держави як правової. Хотілось би щоб думки автора використовувалися у практичній реалізації законів». Отже, організоване суспільство автор книги бачить як суспільство розуму, яким керуються громадяни, спираючись на розумні закони.

Директор Інституту етнополітичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, член-кореспондент НАН України О. О. Рафальський підкреслив, що книга «Організоване суспільство» є доробком не лише автора, а й всієї України. Головну увагу, на погляд О. О. Рафальського, автор сконцентрував на потенціалі для подальшого суспільного розвитку, а цим потенціалом є люди. Це системна енциклопедична праця, підкреслив він, вістря якої спрямовано на те, як застосувати світовий досвід на українських реаліях. Організоване суспільство у баченні автора – це не кінцева мета, а лише інструмент руху вперед. О. О. Рафальський висловив надію і сподівання, що хочеться застати організоване суспільство ще за свого життя. Відомий філософ З. В. Хамітов, навів слова В. Гюго про силу впливу ідей на розвиток суспільства: «Жодна армія не зупинить ідею, час якої настає» і наголосив, що час ідей В. П. Андрущенка прийшов. Пригадаємо, що подібний вислів про ідею, як рушій державотворчих процесів належить і С. Бандері й звучить так: «Ніщо не зупинить ідею, час якої

настав». Філософ висловив думку, що годі науковцям писати для себе. Треба, щоб їхній посыл пішов далі, до політиків, до людей. У монографії В. П. Андрущенка ми якраз і знаходимо звернення до науковців, працівників, освітян, активістів інститутів громадянського суспільства, усіх тих, хто вболіває за сучасний стан і майбутнє України, стати на чіткі патріотичні позиції, свої знання, досвід і авторитет використати, щоб об'єктивно висвітлити і дати професійну оцінку існуючим проблемам, віднайти шляхи здійснення консолідації суспільства як основи цивілізаційного розвитку України.

Надзвичайно цікавим на погляд З. В. Хамітова є сюжети книги про вихід України з імперій – Австро-Угорської, Російської..., оскільки автор наголошує, що українська ментальність ніколи не була імперською. Це шанс у постіндустріальну добу, коли світ потребує таких ідей, які притаманні українцям. Ще одна фундаментальна думка, закладена в книзі говорить про те, що, «незважаючи на прагнення імперій відмовити Україні у культурній суб'єктності, українці ніколи не були тубільцями. Вони розвивали культуру, мистецтво, створювали духовний продукт, самі збагачували панівні держави культурними надбаннями». Знаходимо матеріал про те, як Україні знайти силу, щоб у системі, де людина стає гвинтиком і між анархізмом, махновщиною пройти не впавши в жодну з них, – резюмував філософ. Людина є найвищою цінністю, неодноразово повторює В. П. Андрущенко. І лише усвідомлення суб'єктності України дає нам шанс. Нація потребує не лише героїв, а й творчих людей, геніїв». Тому, на думку З. Хамітова, знамените гасло воїнів УПА «Слава Україні-Героям слава» можна було б продовжити, добавивши до них слова: «І геніям слава».

Отже, як свідчить зміст монографії, науковий доробок В. П. Андрущенка присвячено аналізу цивілізаційної перспективи України в історичній ретроспекції та у теперіш-

ніх реаліях глобального світу. Питання входження у сучасний європейський простір багато в чому залежить від вибору тієї моделі свого буття, яку ми реалізуємо на вітчизняних теренах, тому вчений уперше в українській гуманітаристиці аналізує три альтернативи нашого «європейського шляху»: модель «повернення до минулого», модель «поглиблення і прискорення ринково-демократичних перетворень» та модель «відкритого суспільства». Характеризуючи позитивні та негативні характеристики кожної з них, автор презентує глибокий аналіз української цивілізації та пропонує власне бачення моделі повернення до цивілізації європейської через побудову «організованого суспільства», яке створить умови для толерантного розлучення з минулим, формуватиме середовище входження у сучасність та пропагуватиме перспективу творення майбутнього. Основою цього процесу, на думку ученого, має стати стратегія сталого людського розвитку, де поняття «сталості» означає не кінцевість таких показників, як: загальна характеристика економічної ситуації, зайнятість населення та соціальний захист, освіта, наука, культура, а їх змінюваність та необхідність вдосконалення. У цьому контексті вкрай актуальними є роздуми науковця про інтелектуальні ресурси цивілізаційного поступу України. Одночасно слід вивести на державотворчу орбіту нових виконавців – молодих, амбітних, креативних фахівців нового покоління, не обтяжених вітчизняним традиційно-програшним досвідом й, особливо, тих, хто пройшов вишкіл у найкращих університетах світу.

Прості люди і високі державні посадовці мають усвідомити, що завдання економічного розвитку (проведення реформ, створення робочих місць, підвищення добробуту і т. д.) можна забезпечити тільки тоді, коли українська людина навчиться керуватись власним розумом, звільниться від страху «за власний розум», сформує у собі якості креативності, твор-

чості, свободи. Корінь прориву українців у майбутнє забезпечене, комфортне, вільне і відкрите майбутнє – в людині. Успіху досягає розумний, зважений, працьовитий, організований. А для цього основні кошти треба вкладати в людину, підсилувати людський капітал, розвивати науку, освіту, культуру, забезпечити становлення моральної особистості.

Формування людського капіталу, як основи подальшого успішного цивілізаційного розвитку Української держави, добре розуміють наші недруги і вороги. Тому не є дивним, а цілком закономірним, що «з початком гібридної війни, – як справедливо підкреслює автор, – розпочався процес руйнації провідних університетів та дискредитації їх лідерів, інспірований спецслужбами країна-агресора» [3, с. 539].

«Характерним є те, що руйнаційний процес здійснюється руками українських запроданців, які до того ж втягують, щедро оплачуючи послуги, деяких студентів». Не розуміючи суті справи (хотілось би на це сподіватися – авт.), ті проводять галасливі акції, мовляв, «студенти вимагають», розкидаються фальшивими інтерв'ю, розсилають провокаційні звернення на предмет перевірки всяк і кожного, відволікають колективи університетів від конкретної навчальної, наукової і виховної роботи. Очевидно процес не затихає саме тому, що головною метою гібридної війни є руйнація інтелекту, дезорієнтація молоді, зосереджених в університетах» [4, с. 539].

У суспільних науках написано сотні тисяч праць про перехід від капіталізму до соціалізму, що знайшло своє вивершення у марксизмі-ленінізмі. Теорії ж переходу навпаки у світовій літературі не існує. У запропонованому двохтомнику знаходимо начерки до проходження суспільства зворотнім шляхом. Тому, на нашу думку, академічне, загальногуманітарне бачення нового цивілізаційного проекту стане у пригоді, аби сформулювати стратегію продуктивного поступу України та ствердження її

місця в просторі та часі сучасної Європи [5, с. 4].

Як зазначав у одній із своїх публікацій В. П. Андрущенко «великий інститут національної науки й освіти» має не припиняти наукові дослідження, а «торувати дорогу до істини, а від неї й до практики».

«Нашому суспільству, що реформується, – наголошує він, – наука потрібна як повітря, як ковток води в пустелі, як невичерпне джерело, яке висвітлить народу шлях виходу з тунелю», «тому маємо власними науковими розробками довести спроможність українського наукового загалу до створення міцної науково обґрунтованої платформи державотворення, розвитку культури і людини» [6, с. 10].

І насамкінець. Автор великої за обсягом монографії не забувся висловити вдячність науковцям і своїм друзям, які допомогли йому переосмислити низку актуальних проблем, що виникли у процесі підготовки книги.

Для написання безперечно фундаментальної наукової книги «Організоване суспільство» для постановки питання «хто ми?» і формулювання відповіді «куди ми йдемо?» авторові знадобилися широкі знання не лише з філософії, але й з історії, політології, права, психології, педагогіки та інших наук...

Книга може бути корисною всім, хто переймається проблемами українського державотворення і культури, хто шукає і торує шлях її входження цивілізований світ.

Блискуче інтелектуальне дослідження, в якому концентровано представлено зміст та значення інтелекту в сучасних науці, суспільстві, освіті, концептуалізована його фундаментальна роль у продукуванні «реальності ілюзій майбутнього» має привернути інтерес не тільки науковців, а й широкого загалу читачів, всіх, хто вболіває за українське державотворення і культуру, хто шукає і прокладає шлях її входження у сім'ю цивілізованих країн світу.

Список використаних джерел

1. *Андрущенко В.* Організоване суспільство: Проблеми суспільної самоорганізації та інституалізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: Досвід соціально-філософського аналізу: у 2 кн. / В. Андрущенко; наук. ред. В. Савельєв. – 3-тє вид., виправл., доповн. Київ: Знання України. Кн. 2: Філософія новітнього державотворення. 2018. С. 626.
2. *Андрущенко В.* Організоване суспільство: Проблеми суспільної самоорганізації та інституалізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: Досвід соціально-філософського аналізу: у 2 кн. / В. Андрущенко; наук. ред. В. Савельєв. 3-тє вид., виправл. Київ: Знання України. Кн. 2: Філософія новітнього державотворення. 2018. С. 386.
3. *Андрущенко В.* Організоване суспільство: Проблеми суспільної самоорганізації та інституалізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: Досвід соціально-філософського аналізу: у 2 кн. / В. Андрущенко; наук. ред. В. Савельєв. – 3-тє вид., виправл. Київ: Знання України. Кн. 2: Філософія новітнього державотворення. 2018. С. 539.
4. *Там само.*
5. *Андрусишин Б.* У пошуках нових смислів людського буття // *Голос України.* 2017. № 230 (6735). 8 грудня. С. 4.
6. *Андрущенко В.* Академічна недоброчесність як виклик інтелектуальній спроможності нації // *Голос України.* 2018. № 132 (6887). 20 липня. С. 10.